

Kary fizyczne w wychowaniu dzieci w percepcji rodziców odbywających karę pozbawienia wolności

Agnieszka Wróbel-Chmiel

Katedra Pedagogiki Społecznej i Resocjalizacyjnej Wydziału Pedagogicznego
Uniwersytetu Rzeszowskiego

Problem stosowania kar cielesnych wobec dzieci jest od wielu lat tematem burzliwych debat społecznych. Pojawiają się liczne argumenty zarówno za, jak i przeciw stosowaniu jednego z najpopularniejszych środków wychowawczych – klapsa. Każdy rodzic, również ten odbywający karę pozbawienia wolności, ma na ten temat swój własny pogląd. Rodzice odbywający karę pozbawienia wolności to swoista kategoria skazanych – są to osoby, które mimo pobytu w zakładzie karnym nie przestają pełnić roli rodzica, a ich oddziaływania wychowawcze są również kontynuowane po odbyciu kary.

W artykule porównano opinie 50 kobiet i 50 mężczyzn na temat skuteczności stosowania wobec dzieci wybranych kar cielesnych. Wszyscy badani to rodzice małoletnich dzieci do lat 18, którzy wychowywali je przed osadzeniem i utrzymują z nimi systematyczny kontakt również w trakcie pobytu w zakładzie karnym. Wykorzystując kwestionariusz ankiety własnego autorstwa, ustalono, że matki-więźniarki za wysoce skuteczne uznają kary w postaci krzyku, klapsa i zamykania dziecka w pokoju. Ojcowie natomiast zdecydowanie wyżej niż matki oceniali skuteczność takich kar jak silne bicie ręką, bicie pasem oraz groźba ukarania dziecka karą cielesną. Zarówno matki, jak i ojcowie skazani za czyny przeciwko rodzinie za wysoce skuteczne uznali kary w postaci krzyku, silnego bicia ręką, zamykania dziecka w pokoju, groźby ukarania karą cielesną lub złośliwych komentarzy kierowanych do dziecka.

Wyniki badań wyraźnie wskazują, że respondenci preferują w wychowaniu dzieci kary związane ze stosowaniem siły fizycznej. Zasugerowano, że w pracy penitencjarnej ze skazanymi rodzicami powinno się podnosić ich świadomość pedagogiczną

m.in. poprzez kształtowanie umiejętności komunikacji z dzieckiem, właściwego doboru kar i nagród oraz naukę sposobów nieagresywnego reagowania na niewłaściwe zachowania dziecka.

SŁOWA KLUCZOWE:

SKAZANI RODZICE, KARY CIELESNE W WYCHOWANIU DZIECI, PEDAGOGIZACJA SKAZANYCH

Wprowadzenie

Kary fizyczne, mimo krytyki prowadzonej od lat w obszarze nauk pedagogicznych i psychologicznych, nadal są jednym z najpopularniejszych środków wychowawczych. Społeczne przyzwolenie na ich stosowanie ma swoje źródła przede wszystkim w funkcjonujących stereotypach i powielaniu wzorców zachowań z pokolenia na pokolenie. Zwolennicy bicia uważają, że kary cielesne stanowią swego rodzaju trening wychowanków (Pearl, Pearl, 2010) oraz są swoistą prewencją niewłaściwych postaw najmłodszych (Bińczycka, 2005). Argumenty przytaczane w ich obronie oparte są m.in. na założeniach zdecydowanie większej skuteczności i praktyczności tej formy oddziaływania rodzicielskiego niż innych metod wychowawczych (Halemba, Izdebska, 2009, za: Straus, 2008). Jak słusznie zauważył Mellibruda (2001, s. 6) „w żadnej innej sprawie ludzie nie przejawiają takiej pomysłowości, jak w dostarczaniu dobrych argumentów i racjonalnych uzasadnień dla złej praktyki wobec dzieci”.

Termin *kara fizyczna* rozumiany jest jako „każdy rodzaj przemocy fizycznej wymierzonej w celu zadania bólu” (Zygmunt-Hernandez, 2009, s. 1). Kary te mogą przyjmować różne formy, takie jak bicie ręką lub przedmiotem (kij, pasek), kopanie, potrząsanie, rzucanie, drapanie, szczypanie, ciągnięcie za włosy, zmuszanie do pozostawania przez długi czas w niewygodnej pozycji, podpalanie np. papierosem lub zmuszanie do spożywania różnych substancji (Rada Europy, 2008). Podobnie karę fizyczną, uznając ją za przejaw przemocy wobec dziecka, definiuje Pospiszyl (1994). Autorka uważa, że „kara fizyczna jest aktem przemocy, godzi ona bowiem w osobistą wolność jednostki i przyczynia się do jej fizycznej oraz psychicznej szkody, wykraczając poza społeczne zasady wzajemnych relacji” (Pospiszyl, 1994, s. 14). W przypadku kar fizycznych mamy niewątpliwie do czynienia z fizycznym oraz psychologicznym i emocjonalnym krzywdzeniem dziecka (Piekarska, 2003). Utożsamiając stosowanie kar fizycznych z przemocą, należy wspomnieć również o karach w postaci krzyku czy groźby ukarania karą cielesną, które stanowią przecież przykłady przemocy werbalnej wobec dziecka. Co więcej, trudno mówić o przemocie fizycznej w oderwaniu od

przemocy werbalnej (Davis, 2003). Badania pokazują bowiem, że nasilenie przemocy werbalnej wobec dzieci jest jednym z 14 czynników związanych ze stosowaniem szczególnie brutalnych form przemocy fizycznej (Straus, Smith, 1990). Negatywnym następstwem wymienionych powyżej kar fizycznych jest wyrządzenie dzieciom krzywdy poprzez sprawianie im bólu, upokorzenia, zachwianie ich poczucia bezpieczeństwa oraz wzmaganie strachu i lęku w relacji z rodzicem (Makaruk, 2013). Zwraca się również uwagę na ryzyko przekształcenia się karcenia w maltretowanie i naruszanie godności dziecka (Daro, 1988) oraz wzrost agresywności dzieci karconych wobec najbliższego otoczenia (Straus, Gelles, Steinmetz, 1980). Kary cielesne ograniczają przestrzeń swobodnego działania dziecka (Faber, Mazlish, 2001).

Dodatkowym niepokojącym aspektem doświadczania kar fizycznych jest nabywanie przez dziecko negatywnych wzorców w procesie społecznego uczenia się. Dzieci traktują rodziców jak wzorce i przez obserwację ich określonych zachowań naśladowują je w relacjach z innymi osobami. Doświadczając kar fizycznych, uczą się, że siła fizyczna jest idealnym i skutecznym sposobem rozwiązywania sytuacji problemowych (Browne, Herbert, 1999; Paolucci, Violato, 2004; Widera-Wysoczańska, 2010). Tym samym wzorce te przenoszą bardzo często do dorosłego życia, nie znając lub po prostu nie wykorzystując sposobów rozwiązywania konfliktów opartych na współpracy (Halemba, Izdebka, 2009). Kim zatem są osoby uznające bicie za najskuteczniejszą metodę wychowawczą? Najczęściej są to rodzice, którzy sami w dzieciństwie doświadczyli takich sposobów karcenia i wykorzystują te wzorce mniej lub bardziej świadomie we własnych praktykach wychowawczych. Hołyst (2006) słusznie zatem zauważył, że agresji i przemocy się nie dziedziczy, ale uczymy się jej w procesie międzyludzkich i społecznych interakcji. Potwierdzać zdają się to również wnioski Sajkowskiej, która uważa, że „rodzice często bezrefleksyjnie stosują wobec swoich dzieci metody dyscyplinowania, których sami doświadczyli w dzieciństwie i dzięki którym «wyrosli na porządnym ludzi»” (Sajkowska, 2010, s. 80).

Z punktu widzenia unormowań prawnych w Polsce przez wiele lat karcenie małoletnich było dozwolone, funkcjonując jako tzw. kontratyp ustawowy. Zgodnie z jego założeniem dopuszczalne było bicie dzieci w celach wychowawczych, pod warunkiem, że czynili to rodzice bądź prawni opiekunowie dziecka i owa kara cielesna nie przekraczała pewnego stopnia dolegliwości (Gardocki, 2011; Różycka-Jaroś, 2012). Istnienie kontratypu karcenia małoletnich wiązało się z niebezpieczeństwem przekraczania przez rodziców pewnych granic i stosowaniem wobec dzieci zbyt surowych kar, mogących uchodzić za zachowania przemocowe. Ponadto usprawiedliwiając stosowanie przez rodziców kar cielesnych i powołując się na kontratyp ustawowy, mamy do czynienia z naruszeniem dobra dziecka

poprzez pozbawienie go prawa do nietykalności cielesnej, godności i wolności. Co więcej, z punktu widzenia pedagogicznego kary fizyczne, mieszczące się w ramach owego kontratypu, stanowią nieskuteczną metodę wychowawczą, powodując skutek odwrotny od zamierzonego (Kamińska, 2007). Postulaty dokonania zmian w przepisach prawnych przedstawiane przez różne środowiska broniące praw dzieci zaowocowały wprowadzeniem w 2010 r. do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego art. 96¹, który przyjął brzmienie: „osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych”¹. Podkreślając słuszność wprowadzonych zmian, warto powołać się na słowa Różyckiej-Jaroś, że „stosowanie kar cielesnych i poniżających godność dziecka nie może być usprawiedliwiane subiektywnym odczuciem rodziców, że przyjęty przez nich model wychowawczy jest powszechnie akceptowany i dla ich dziecka najwłaściwszy” (Różycka-Jaroś, 2012, s. 81).

Problem wymierzania kar fizycznych dzieciom poruszany jest niemalże we wszystkich środowiskach, począwszy od społeczności naukowych i akademickich po zwykłe codzienne rozmowy w domach rodzinnych. Temat ten nie jest również obcy dla matek i ojców odbywających karę pozbawienia wolności, także tych przebywających w izolacji więziennej z powodu znęcania się nad dziećmi (art. 207 kk) czy też innych przestępstw określanych jako przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece². Jest to specyficzna grupa sprawców, dlatego też poznanie ich poglądów na wychowanie dzieci wydaje się szczególnie istotne. Moment przyścia matki lub ojca do zakładu karnego w celu odbycia kary, nie oznacza, że przestają oni pełnić funkcję rodzica. Choć ich udział w wychowaniu dzieci zostaje ograniczony to jednak całkowicie nie zanika. Mają oni bowiem prawo do utrzymywania kontaktów z dziećmi poprzez dostępne środki łączności: rozmowy telefoniczne, korespondencję, skype’a, widzenia, a niekiedy i system przepustkowy³. Ich oddziaływania wychowawcze będą również kontynuowane po opuszczeniu przez nich zakładu karnego.

Badaniem postaw i doświadczeń ogólnej populacji Polaków związanych z kwestią karania fizycznego dzieci od wielu lat zajmuje się Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (wcześniej: Fundacja Dzieci Niczyje). Zgromadzony przez nią materiał badawczy sugeruje, że choć zmniejsza się odsetek rodziców stosujących wobec swoich dzieci

1 Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 Nr 125 poz. 842).

2 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553, z późn. zm.).

3 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557, z późn. zm.).

najpopularniejsze kary w postaci klapsa, bicia ręką, krzyku, to jednak w dalszym ciągu są oni skłonni wykorzystywać te kary w pewnych okolicznościach. W sytuacji, gdy „rodzic uzna to za skuteczne” 86% badanych deklaruje wykorzystanie klapsa, a 47% – silne bicie ręką. Z kolei 80% respondentów w odniesieniu do klapsa i 34% w odniesieniu do silnego bicia ręką twierdzi, że „choć kary te nie powinny być stosowane, to są sytuacje, w których jest to usprawiedliwione” (Makaruk, 2013). Jeszcze mniej optymistyczne zdają się być wyniki najnowszych badań prezentowanych przez Jarosz (2017). Autorka wskazuje na to, że aż 70% rodziców przyznaje się do „krzyżenia na dziecko”, a 39% – do „grożenia dziecku laniem”. Dość powszechny jest również klaps, którego stosowanie deklaruje 55% badanych.

W piśmiennictwie niewiele jest odniesień do kwestii funkcjonowania osób skazanych w roli rodzica i prezentowanych przez nich poglądów na wychowanie dzieci. Większość dostępnych publikacji naukowych obrazujących oddziaływanie wychowawcze więźniów skupia się przede wszystkim na ich postawach rodzicielskich. Piotrów (2009), badając populację 182 kobiet osadzonych w zakładach karnych w Grudziądzu i Krzywańcu, doszła do wniosku, że większość respondentek akceptuje swoje dzieci, ale przy tym prezentuje postawy nadopiekuńcze, a połowa z nich przejawia również brak autonomii w oddziaływaniach wychowawczych wobec dzieci. Autorka zauważyła również, że skazane mające wsparcie ze strony najbliższych prezentują wyraźną tendencję do przejawiania postaw korzystniejszych wychowawczo niż matki pozbawione pomocy rodziny. Podobne spostrzeżenia wyłaniają się z badań Badowskiej-Hodyr (2015), która, analizując postawy rodzicielskie skazanych matek i ojców, stwierdziła że około 1/3 badanych rodziców akceptuje swoje dzieci w stopniu wysokim, ale jednocześnie przyjmuje postawy nacechowane niekonsekwencją i brakiem autonomii. Ponadto wyniki uzyskane przez matki i przez ojców nie różnią się między sobą w sposób istotny statystycznie. Z kolei postawy rodzicielskie skazanych ojców stały się przedmiotem badań autorki niniejszego artykułu. Analiza wyników uzyskanych przez osadzonych mężczyzn w Skali postaw rodzicielskich Plopy pozwoliła stwierdzić, że cechą charakterystyczną skazanych ojców – zwłaszcza odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko rodzinie – jest skłonność do odrzucania emocjonalnego dzieci oraz stawianie im zbyt wysokich wymagań. Brak akceptacji i nierozumienie potrzeb dziecka cechuje również mężczyzn żyjących w związkach konkubenckich. Postawy najbardziej ochraniające prezentują osadzeni wychowujący dzieci w rodzinach pełnych naturalnych i pełnych zrekonstruowanych (Wróbel-Chmiel, 2016).

Na uwagę zasługują również badania autorów zagranicznych obrazujące opinie skazanych matek i ojców na temat walorów uczestnictwa przez nich w programach

penitencjarnych rozwijających kompetencje rodzicielskie. Kobiety-więźniarki zgłaszały chęć wzbogacenia swojej wiedzy w zakresie sposobów skutecznej komunikacji z dzieckiem oraz radzenia sobie przez dzieci ze stresem. Po uczestnictwie w programie wyrażały również mniejszą aprobatę stosowania kar cielesnych w wychowaniu (Miller i in., 2014). U osadzonych ojców z kolei wzrósł poziom wiedzy na temat konieczności empatycznego myślenia w wychowaniu oraz istnienia alternatywnych do kar cielesnych sposobów dyscyplinowania dzieci (Secret, 2012). Większość programów rodzicielskich dla więźniów opartych jest na założeniach Programu „Parenting from Prison” i obejmuje m.in. takie obszary jak: rozwój dziecka, umiejętności komunikacyjne, badanie relacji rodzic-dziecko, pozytywna dyscyplina. Wyniki badań przeprowadzonych wśród osadzonych rodziców przed uczestnictwem w PFP i po nim wskazują, że wiedza i postawy zarówno matek, jak i ojców znacząco się poprawiły w odniesieniu do stosowania kar cielesnych oraz pełnienia ról rodzinnych (Bushfield, 2004; Thompson, Harm, 2000).

W mojej ocenie powyższe refleksje uzasadniają potrzebę zajęcia się problematyką poglądów pedagogicznych uwięzionych rodziców, w ramach których mieści się również kwestia kar cielesnych wykorzystywanych w wychowaniu dzieci. Otrzymane wyniki badań pozwolą na efektywniejszy dobór oddziaływań resocjalizacyjnych wobec skazanych matek i ojców oraz być może przyczynią się do opracowania bardziej kompleksowych programów penitencjarnych nakierowanych na minimalizowanie lub eliminowanie dysfunkcji w ich funkcjonowaniu rodzinnym.

Metoda

Procedura i narzędzia badawcze

Przedstawione w niniejszym artykule wyniki badań stanowią część obszerniejszych studiów prowadzonych nad rodzinami własnymi osób pozbawionych wolności⁴. Informacje niezbędne do opracowania tegoż artykułu zgromadzono za pomocą kwestionariusza ankiety własnego autorstwa, który oprócz danych społeczno-demograficznych zawierał również pytania odnoszące się do relacji

4 Badania realizowane w ramach projektu badawczego „Postawy rodzicielskie matek i ojców odbywających karę pozbawienia wolności” – projekt autorski, realizowany w latach 2015–2016, finansowany w ramach badań statutowych – rozwój potencjału badawczego Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Rzeszowskiego.

badanych z dziećmi oraz stosowania różnych kar fizycznych w wychowaniu dzieci. W opracowaniu statystycznym wykorzystano średnie arytmetyczne obliczone ze skali 5-stopniowej (gdzie 1 oznacza całkowicie nieskuteczne, a 5 – całkowicie skuteczne) oraz odchylenie standardowe. Różnice istotne statystycznie między grupami lokalizowano za pomocą wieloczynnikowej analizy wariancji ANOVA dla prób niezależnych w schemacie 2×2: 2 (płeć na dwóch poziomach: kobieta vs mężczyzna) × 2 (kwalifikacja prawna czynu na dwóch poziomach: przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece vs inne przestępstwa, niezwiązane bezpośrednio z rodziną). W celu zmierzenia siły związku między zmiennymi obliczono wielkość efektu Eta-kwadrat (η^2), rekomendowanego w przypadku ANOVY (King, Minium, 2009).

Celem prezentowanych badań było poznanie opinii matek i ojców odbywających karę pozbawienia wolności na temat skuteczności stosowania wobec dzieci niewłaściwych form karania (w tym kar cielesnych), a w szczególności:

- określenie stopnia skuteczności wybranych kar fizycznych stosowanych w wychowaniu dzieci w opiniach skazanych kobiet i mężczyzn;
- ustalenie, czy i w jakim stopniu płeć oraz rodzaj popełnionego przez badanych przestępstwa różnicuje ich opinie na temat skuteczności kar fizycznych stosowanych w wychowaniu.

Charakterystyka terenu badań i grupy badawczej

Badania zostały przeprowadzone w dwóch jednostkach penitencjarnych przeznaczonych dla mężczyzn (Zakład Karny w Łupkowie, Oddział Zewnętrzny w Moszczańcu) oraz w Areszcie Śledczym w Nisku, w którym karę pozbawienia wolności odbywają kobiety. Badaniom poddano 59 mężczyzn recydywistów (z dwóch typowych oddziałów penitencjarnych) i 53 kobiety karane pierwszy raz. Wszyscy badani rodzice odbywali karę w zakładzie karnym typu półotwartego. Do analizy zakwalifikowano 100 ankiet (po 50 z obu grup). Wszystkie pozostałe ankiety odrzucono ze względu na niekompletność lub nierzetelność wypowiedzi. Dobór respondentów do badań był celowy, a zastosowanym kryterium było wychowywanie przez nich przynajmniej jednego małoletniego dziecka (do 18 r.ż.). Na podstawie deklaracji badanych ustalono, że uczestniczyli oni w wychowaniu swoich dzieci przed osadzeniem i obecnie także utrzymują z nimi systematyczny kontakt w postaci rozmów telefonicznych, korespondencji, widzeń i systemu przepustkowego.

Respondenci stanowili zróżnicowaną grupę pod względem wykształcenia, struktury rodziny, liczby dzieci i rodzaju popełnionego przestępstwa. Średnia wieku badanych mężczyzn wynosi 35,44 roku ($SD = 5,82$), a kobiet – 32,64 roku ($SD = 6,14$).

Nie zauważono istotnych różnic między ojcami i matkami w zakresie struktury rodziny własnej. Blisko połowa badanych deklaruje funkcjonowanie w rodzinie pełnej: naturalnej (31%) bądź zrekonstruowanej (16%). Należy zaznaczyć, że choć objęci badaniem skazani mają dzieci, to znaczna część z nich nie założyła formalnych rodzin – aż 40% kobiet i 44% mężczyzn żyje w związkach konkubenckich.

Skazane kobiety posiadają nieco niższy poziom wykształcenia niż mężczyźni. Najczęściej mają ukończoną jedynie szkołę podstawową (40%), podczas gdy połowa badanych ojców legitymuje się wykształceniem zawodowym. Jedna piąta zarówno kobiet, jak i mężczyzn deklaruje posiadanie wykształcenia średniego. Blisko połowa badanych kobiet to matki trojga (30%) bądź czworga i więcej dzieci (16%). Skazani ojcowie natomiast najczęściej wychowują jedno dziecko lub dwoje dzieci.

Czyny karalne popełnione przez badanych zostały sklasyfikowane do dwóch kategorii przestępstw:

- przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (znęcanie się nad rodziną, uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, porzucenie dziecka);
- inne przestępstwa, niezwiązane bezpośrednio z rodziną (czyny przeciwko mieniu, przeciwko życiu i zdrowiu, przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji).

Należy zaznaczyć, że czyny najczęściej popełniane zarówno przez osadzone kobiety, jak i osadzonych mężczyzn to przestępstwa przeciwko rodzinie (kobiety: 42%, mężczyźni: 46%) oraz przestępstwa przeciwko mieniu (kobiety: 38%, mężczyźni: 34%). Dwanaście procent badanych to sprawcy czynów przeciwko życiu i zdrowiu (kobiety: 14%, mężczyźni: 10%).

Wyniki

Poniżej zaprezentowano wyniki badań dotyczące stopnia skuteczności stosowania kar fizycznych wobec dzieci w opiniach skazanych rodziców. Wyniki analizy wykazały istotne różnice w opiniach na temat skuteczności stosowania kar fizycznych w wychowaniu dzieci między mężczyznami a kobietami, a także między skazanymi za przestępstwa przeciwko rodzinie a sprawcami przestępstw niezwiązanych bezpośrednio z rodziną (tab. 1).

Tabela 1

Istotność różnic w opiniach na temat skuteczności stosowania kar fizycznych w wychowaniu dzieci w zależności od płci (czynnik A), kwalifikacji prawnej czynu popełnionego przez badanych (czynnik B) oraz interakcji obu czynników – wyniki dwuczynnikowej analizy wariancji

	Kara	F	P	η^2
Klapy	Czynnik A	60,517	0,000***	0,387
	Czynnik B	0,874	0,352	0,009
	Interakcja A × B	3,755	0,056	0,038
Krzyk	Czynnik A	12,357	0,001***	0,114
	Czynnik B	8,129	0,005**	0,078
	Interakcja A × B	0,195	0,660	0,002
Zamykanie dziecka w pokoju	Czynnik A	16,099	0,000***	0,144
	Czynnik B	10,667	0,002**	0,100
	Interakcja A × B	0,002	0,962	0,000
Grożba ukarania karą cielesną	Czynnik A	24,018	0,000***	0,200
	Czynnik B	11,876	0,001***	0,110
	Interakcja A × B	4,696	0,033*	0,047
Bicie pasem	Czynnik A	18,765	0,000***	0,164
	Czynnik B	0,010	0,920	0,000
	Interakcja A × B	0,026	0,872	0,000
Silne bicie ręką	Czynnik A	41,680	0,000***	0,303
	Czynnik B	6,929	0,010**	0,067
	Interakcja A × B	0,372	0,543	0,004
Złośliwe komentarze kierowane do dziecka (np. zachowujesz się jak nieudacznik)	Czynnik A	0,006	0,941	0,000
	Czynnik B	8,866	0,004**	0,085
	Interakcja A × B	0,264	0,609	0,003

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

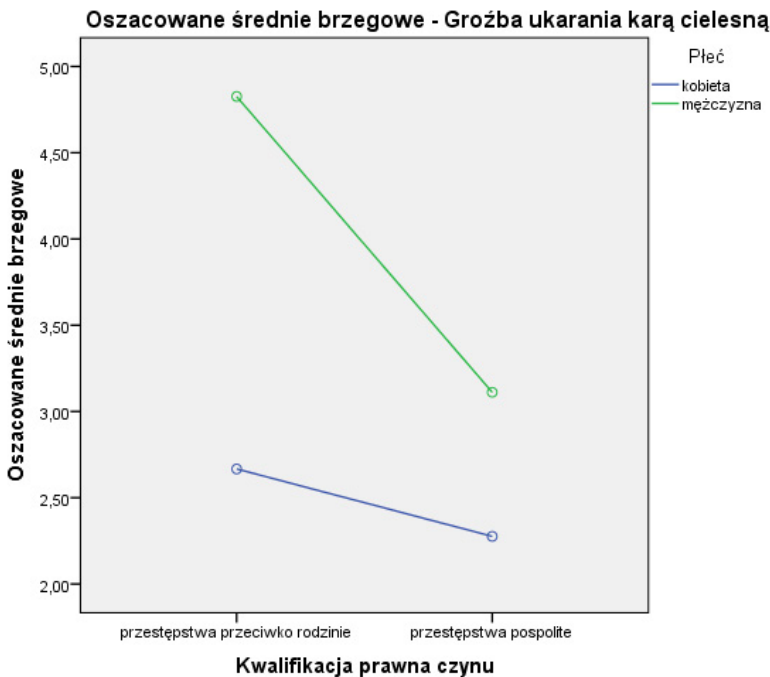
Dane zawarte w tabeli 1 ukazują wystąpienie efektu głównego płci w przypadku takich kar jak: klapy $F(1,96) = 60,517$, $p = 0,000$, $\eta^2 = 0,387$; krzyk $F(1,96) = 12,357$, $p = 0,001$, $\eta^2 = 0,114$; zamykanie dziecka w pokoju $F(1,96) = 16,099$, $p = 0,000$, $\eta^2 = 0,144$; groźba ukarania karą cielesną $F(1,96) = 24,018$, $p = 0,000$, $\eta^2 = 0,200$; bicie pasem $F(1,96) = 18,765$, $p = 0,000$, $\eta^2 = 0,164$; silne bicie ręką $F(1,96) = 41,680$, $p = 0,000$, $\eta^2 = 0,303$. Oznacza to, że niezależnie od kwalifikacji prawnej czynu płeć istotnie różnicuje opinie skazanych na temat skuteczności stosowania ww. kar

fizycznych. Analizując wyniki uzyskane przez badanych rodziców, należy stwierdzić, że kobiety za wysoce skuteczne uznają przede wszystkim kary w mniejszym stopniu oparte na sile fizycznej, ale mimo to krzywdzące dla dziecka z punktu widzenia jego wrażliwości emocjonalnej: krzyk ($M = 3,50$) i zamykanie dziecka w pokoju ($M = 2,78$). Znacznie bardziej niepokojące wydają się być opinie osadzonych mężczyzn, którzy najwyżej ocenili skuteczność dotkliwych kar fizycznych: silnego bicia ręką ($M = 3,68$), bicia pasem ($M = 3,14$) oraz groźby ukarania karą cielesną ($M = 3,90$), które bez zbytnej przesady możemy określić jako przejawy stosowania przemocy wobec dziecka (Pospiszyl, 1994; Rada Europy, 2008). Co więcej, w opiniach badanych da się zauważyć tendencję do stosowania kar opartych na agresji werbalnej, takich jak krzyk czy też groźba ukarania karą cielesną (Davis, 2003). Obliczenie wielkości efektu eta-kwadrat pozwoliło ustalić, że płeć w sposób istotny statystycznie różnicuje opinie skazanych rodziców na temat skuteczności takich kar jak: klapsy ($\eta^2 = 0,39$), silne bicie ręką ($\eta^2 = 0,30$), bicie pasem ($\eta^2 = 0,17$), groźba ukarania karą cielesną ($\eta^2 = 0,16$) oraz zamykanie dziecka w pokoju ($\eta^2 = 0,14$). Dla wszystkich tych kar wielkości efektu η^2 wynoszą powyżej 0,14, co oznacza, że opisaną zależność można uznać za silną (King, Minium, 2009).

Wykazano także istotny efekt główny kwalifikacji prawnej czynów popełnionych przez badanych w odniesieniu do następujących kar: krzyku $F(1,96) = 8,129$, $p = 0,005$, $\eta^2 = 0,078$; zamykania dziecka w pokoju $F(1,96) = 10,667$, $p = 0,002$, $\eta^2 = 0,100$; groźby ukarania karą cielesną $F(1,96) = 11,876$, $p = 0,001$, $\eta^2 = 0,110$; silnego bicia ręką $F(1,96) = 6,929$, $p = 0,010$, $\eta^2 = 0,067$ oraz złośliwych komentarzy kierowanych do dziecka $F(1,96) = 8,866$, $p = 0,004$, $\eta^2 = 0,085$. Możemy zatem uznać, że niezależnie od płci rodzaj popełnionego przez badanych przestępstwa istotnie różnicuje ich opinie na temat skuteczności stosowania ww. kar fizycznych w wychowaniu dzieci. Rodzice popełniający przestępstwa na szkodę rodziny zdecydowanie wyżej niż skazani z grupy porównawczej oceniają skuteczność w wychowaniu dzieci kar mających niekorzystny wpływ nie tylko na sferę fizyczną dziecka, ale przede wszystkim na jego rozwój emocjonalny. Konsekwencją ich stosowania są lęk, strach, poczucie poniżenia, opuszczenia i bycia niekochanym, poczucie bezradności oraz bezsilności wobec karzącego rodzica, chęć odwetu, a nawet agresja (najczęściej w stosunku do słabszych rówieśników lub młodszego rodzeństwa). Aprobata tego rodzaju kar może w pewnym sensie wyjaśniać przyczyny popełniania przez tę grupę skazanych przestępstw przeciwko rodzinie, wśród których najliczniejszą grupę stanowią te związane ze znęcaniem się nad rodziną. Należy zaznaczyć, że w badanej grupie sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece 40,9% matek oraz 45,8% ojców odbywa karę pozbawienia wolności właśnie za znęcanie się nad rodziną. Zależność między kwalifikacją prawną czynów popełnionych przez badanych a ich

opiniami na temat skuteczności kar fizycznych kształtuje się na poziomie umiarkowanym w przypadku takich kar jak: groźba ukarania karą cielesną ($\eta^2 = 0,11$), zamykanie dziecka w pokoju ($\eta^2 = 0,10$), krzyk ($\eta^2 = 0,08$), złośliwe komentarze kierowane do dziecka ($\eta^2 = 0,08$) oraz silne bicie ręką ($\eta^2 = 0,07$). Obliczone wielkości efektu oscylują w przedziale 0,06–0,14, co oznacza umiarkowany efekt (King, Minium, 2009).

Badania ukazały również istotny efekt interakcji obu czynników: płci oraz kwalifikacji prawnej czynu, jednak tylko w przypadku groźby ukarania karą cielesną $F(1,96) = 4,696$, $p = 0,033$, $\eta^2 = 0,047$. Występowanie efektu interakcji oznacza, że płeć istotnie różnicuje opinie skazanych rodziców na temat skuteczności kary w postaci groźby ukarania karą cielesną, ale przede wszystkim w zależności od tego, czy odbywają oni karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko rodzinie czy też za inne czyny, niezwiązane bezpośrednio z rodziną (rys. 1). Okazuje się bowiem, że najwyższą skuteczność tej formie karania dzieci przypisują mężczyźni przebywający w izolacji więziennej za przestępstwa przeciwko rodzinie ($M = 4,83$). Na uwagę zasługuje także siła efektów η^2 , która w przypadku efektów głównych przybiera wartości wysokie bądź umiarkowane, natomiast w przypadku efektu interakcji wskazuje na słaby efekt.

Rysunek 1. Efekty główne i efekty proste dla opinii badanych na temat skuteczności groźby ukarania karą cielesną w zależności od płci (czynnik A) i kwalifikacji prawnej czynu (czynnik B).

Omówienie

Przedstawiona analiza wyników badań pozwoliła stwierdzić, że rodzice odbywający karę pozbawienia wolności dużą skuteczność w wychowaniu dzieci przypisują stosowaniu kar fizycznych. Matki za wysoce skuteczne wychowawczo uznają przede wszystkim karanie dziecka kłapsem, krzykiem, zamykaniem w pokoju, natomiast ojcowie zdecydowanie wyżej niż matki ocenili skuteczność kar opartych na sile fizycznej, tj. bicia pasem, silnego bicia ręką i groźby ukarania karą cielesną. Ponadto opinie badanych na temat stopnia skuteczności kar fizycznych różnicuje rodzaj popełnionego przez nich przestępstwa. Rodzice odbywający karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko rodzinie zdecydowanie wyżej niż pozostali więźniowie ocenili skuteczność takich kar jak: krzyk, zamykanie dziecka w pokoju, silne bicie ręką, groźba ukarania karą cielesną, złośliwe komentarze kierowane do dziecka. Łączne rozpatrywanie zmiennych: płeć oraz kwalifikacja prawna czynu, pozwoliło stwierdzić, że groźba ukarania karą cielesną postrzegana jest jako szczególnie skuteczna forma dyscyplinowania dzieci przez ojców skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie.

Zaprezentowane w artykule opinie osadzonych matek i ojców sugerują, że mają oni poważny problem z właściwym wypełnianiem ról rodzicielskich. Dająca się u badanych zauważyć aprobata kar cielesnych i przekonanie o ich skuteczności najprawdopodobniej mają swoje korzenie w doświadczeniach wyniesionych z dzieciństwa. Skazani ojcowie i matki są to najczęściej rodzice, którzy sami w dzieciństwie doświadczyli takich sposobów karania i wykorzystują te wzorce we własnych praktykach wychowawczych (Purvis, 2013). Potwierdza to jedno z założeń teorii społecznego uczenia się oraz systemowej teorii rodzin, zgodnie z którymi jednostka obserwując zachowania swoich opiekunów, modeluje je i przenosi do dorosłego życia (Badura, 2007; Bradshaw, 1994).

Pewną trudność nastręcza próba odniesienia uzyskanych wyników badań do wniosków innych autorów, zaprezentowanych w części teoretycznej. Trudność ta wynika głównie z tego, że dotychczasowe badania poruszające problematykę funkcjonowania osób skazanych w roli matki czy ojca, dotyczą najczęściej tylko postaw rodzicielskich. Podejmując jednak próbę ich porównania, można zauważyć, że wyniki wszystkich przedstawionych badań sugerują pewne znaczne deficyty w pełnieniu ról rodzicielskich przez rodziców pozbawionych wolności. Aprobata stosowania w wychowaniu dzieci kar fizycznych koresponduje z prezentowanymi przez nich niekorzystnymi postawami rodzicielskimi np. postawą nadmiernych wymagań u ojców, czy też postawą niekonsekwentną typową dla matek (Badowska-Hodyr, 2015;

Wróbel-Chmiel, 2016). Katalog stosowanych względem dzieci kar stanowi jeden z elementów obrazujących stosunek rodzica do dziecka, a więc jego postawę rodzicielską. Przedstawione rezultaty badań potwierdzają zatem wyniki uzyskane przez autorkę artykułu w innych analizach badawczych, poświęconych postawom rodzicielskim skazanych ojców (Wróbel-Chmiel, 2016). Porównując oba badania, można wyciągnąć wniosek, że ojcowie odbywający karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece prezentują postawę nadmiernych wymagań wobec dzieci oraz za wysoce skuteczne uznają kary związane ze stosowaniem siły fizycznej. Może się to wiązać z rygorystycznym stylem wychowania obecnym bardzo często w rodzinach osób stosujących dotkliwe kary cielesne i inne formy egzekwowania od dzieci kierowanych wobec nich wymagań. Z tego rodzaju praktykami wychowawczymi często mamy do czynienia w rodzinach osób skazanych za przestępstwa związane z przemocą domową, co w pewnym stopniu potwierdzają badania Rajskiej-Kulik i Piaseckiej (2007). Autorki, dokonując charakterystyki sytuacji życiowej sprawców przemocy domowej i ich rodzin, ustaliły, że w co dziesiątej rodzinie dotkniętej przemocą występują dewiacyjne postawy i zachowania wobec dzieci. Rodzice zaniedbują je, nie stwarzają im właściwych warunków rozwoju oraz prezentują wobec nich postawy wychowawcze nacechowane autorytaryzmem i agresją.

Niniejsze badanie pokazuje przede wszystkim opinie skazanych matek i ojców na temat skuteczności stosowania kar fizycznych w wychowaniu dzieci w kontekście ich funkcjonowania w roli rodzica. Nie porusza ono natomiast zagadnień związanych z rodziną pochodzenia badanych i doświadczaniem przez nich konkretnych sposobów karania w dzieciństwie. Zasadne byłoby jednak przeprowadzenie badań wśród rodziców pozbawionych wolności, które poruszałyby kwestię nie tylko prezentowanych przez nich postaw rodzicielskich, stylów wychowania oraz poglądów na stosowanie kar i nagród, ale również charakterystykę oddziaływań wychowawczych stosowanych wobec nich w rodzinach pochodzenia. Na potrzebę tego typu analiz badawczych mogą wskazywać również wnioski przedstawione przez Olszewską (2012), która przeprowadziła badania retrospektywne środowiska rodzinnego młodych mężczyzn popełniających przestępstwa. Zauważyła ona, że skazani mężczyźni pamiętają swoje matki i ojców jako osoby, w których zachowaniu dominują postawy nadmiernych wymagań i nadopiekuńczości. Ponadto dość często wskazują jako dominujący w ich rodzinach pochodzenia styl autokratyczny i liberalny. Dodatkowo, autorka podejrzewa, że „rodzice osób skazanych wybierając styl autokratyczny, stosowali więcej kar fizycznych lub nawet słownych, ale również godzących w poczucie godności osób badanych” (Olszewska, 2012, s. 226). Przypuszczenie to może wynikać chociażby z cech charakterystycznych autokratycznego stylu wychowania, do

których należy m.in. skłonność rodziców do używania siły i gróźb, krytykowania każdego błędu dziecka, brak wykorzystywania nagród jako form gratyfikacji pożądaných zachowań oraz przypisywanie najważniejszej roli w wychowaniu karom (Frączek, Lulek, 2010; Ryś, 2004).

Rozpatrując uzyskane wyniki badań pod kątem ich znaczenia dla praktyki resocjalizacyjnej jednostek penitencjarnych, należy stwierdzić, że znaczące dla dyskursu jest:

- zdefiniowanie czynników chroniących i czynników ryzyka w pracy z matkami i ojcami pozbawionymi wolności;
- wyposażenie personelu penitencjarnego w odpowiednią wiedzę i umiejętności korzystania ze specjalistycznych narzędzi badawczych, opracowanych oraz wykorzystywanych do badania rodziny (np. organizując profesjonalne szkolenia dla kadry penitencjarnej);
- systematyczna i kompleksowa diagnoza środowiska rodzinnego osób skazanych oraz ich kompetencji rodzicielskich za pomocą dostępnych narzędzi badawczych (np. kwestionariuszy do badania postaw rodzicielskich, stylów wychowania, relacji rodzinnych, struktury środowiska rodzinnego);
- podnoszenie świadomości pedagogicznej osadzonych rodziców poprzez organizowanie specjalistycznego doradztwa pedagogicznego, psychologicznego, wychowawczego dotyczącego warunków wychowywania i opieki nad dziećmi, przede wszystkim: kształtowanie umiejętności komunikacji z małym dzieckiem i nastolatkiem, właściwego doboru kar i nagród, z uwzględnieniem znajomości warunków skutecznego karania oraz nagradzania, a także naukę sposobów nieagresywnego reagowania na niewłaściwe zachowania dziecka;
- opracowywanie i wdrażanie nowych, udoskonalonych programów penitencjarnych służących nie tylko integracji rodzin, ale również korekcie niewłaściwych postaw rodzicielskich skazanych matek i ojców (programy te należy wzbogacić o element ewaluacji np. poprzez diagnozę kompetencji wychowawczych skazanych przed udziałem w programie i po nim).

Przedstawione w niniejszej pracy wyniki badań wskazują, że zagadnienie stosowania niewłaściwych form karania wobec dzieci, wśród których znaczące miejsce zajmują kary fizyczne, stanowi ważny obszar problematyki zjawiska krzywdzenia dzieci. Niekorzystne praktyki wychowawcze uwięzionych rodziców i przyjmowane przez nich style radzenia sobie z dzieckiem są zagadnieniem bardzo szerokim i w niewielkim stopniu zbadanym. W związku z tym mam nadzieję, że poruszona przeze mnie w niniejszym artykule problematyka pełnienia ról rodzicielskich przez skazane

matki i ojców, stanie się dla innych autorów zachętą do dalszej i bardziej wnikliwej eksploracji badawczej w tym zakresie.

E-mail autorki: a.wrobel_chmiel@interia.pl.

Bibliografia

- Badowska-Hodyr, M. (2015). Postawy rodzicielskie i funkcjonowanie dziecka perspektywy uwięzionych rodziców w świetle teorii przywiązania Johna Bowlby'ego. W: D. Kowalczyk, A. Szecówka, S. Grzesiak (red.), *Resocjalizacja penitencjarna w kontekstach interdyscyplinarnych* (s. 333–348). Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut.
- Badura, A. (2007). *Teoria społecznego uczenia się*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bińczycka, J. (2005). *Między swobodą a przemocą w wychowaniu*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Bradshaw, J. (1994). *Zrozumieć rodzinę*. Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości.
- Browne, K., Herbert, M. (1999). *Zapobieganie przemocy w rodzinie*. Warszawa: Wydawnictwo PARPA.
- Bushfield, S. (2004). Fathers in Prison: Impact of Parenting Education. *Journal of Correctional Education*, 55(2), 104–116.
- Daro, B. (1988). *Confronting child abuse: research for effective program design*. Nowy Jork: Free Press.
- Davis, P. W. (2003). Groźby zastosowania kary fizycznej jako forma agresji werbalnej: badanie w warunkach naturalnych. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2(3), 72–92.
- Faber, A., Mazlish, E. (2001). *Jak mówić, żeby dzieci nas słuchały. Jak słuchać, żeby dzieci do nas mówiły*. Poznań: Media Rodzina.
- Frączek, Z., Lulek, B. (2010). *Wybrane problemy pedagogiki rodziny*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Gardocki, L. (2011). *Prawo karne*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
- Halemba, K., Izdebska, A. (2009). Kary fizyczne w wychowaniu dzieci – uwarunkowania i konsekwencje. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 3(8), 6–31.
- Hołyst, B. (2006). *Wiktymologia*. Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis Polska.

- Jarosz, E. (2017). *Przemoc w wychowaniu – czas z tym skończyć! Raport Rzecznika Praw Dziecka 2017*. Pobrane z: http://brpd.gov.pl/sites/default/files/przemoc_w_wychowaniu_raport_2017_0.pdf.
- Kamińska, K. (2007). Zespół dziecka maltretowanego a kontratyp karcenia małoletnich. W: M. Bednarska (red.), *O przemocy w wychowaniu. Próba namysłu nad zjawiskiem karalności* (s. 54–76). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- King, B., Minium, E. (2009). *Statystyka dla psychologów i pedagogów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Makaruk, K. (2013). Postawy Polaków wobec kar fizycznych a ich stosowanie w praktyce rodzicielskiej. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(4), 40–53.
- Mellibruda, J. (2001). O zjawisku krzywdzenia dzieci w rodzinie czyli długa historia krzywdzenia, krótka historia pomagania. *Niebieska Linia*, 2(13), 6–9.
- Miller, A. i in. (2014). Parenting While Incarcerated: Tailoring the Strengthening Families. Program for use with jailed mothers. *Children and Youth Services Review*, 44, 163–170.
- Olszewska, E. (2012). *Środowisko rodzinne młodych mężczyzn popełniających przestępstwa*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Paolucci, E. O., Violato, C. (2004). A meta-analysis of the published research on the affective, cognitive and behavioral effects of corporal punishment. *Journal of Psychology*, 138(3), 197–221.
- Pearl, M., Pearl, D. (2010). *Jak trenować dziecko? Trening czyni mistrza*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio.
- Piekarska, A. (2003). Przemoc, kary cielesne i krzywdzenie dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2(2), 9–19.
- Piotrów, E. (2009). Postawy rodzicielskie skazanych matek oraz ich uwarunkowania. W: A. Jaworska (red.), *Resocjalizacja: zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne* (s. 195–210). Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Pospiszyl, I. (1994). *Przemoc w rodzinie*. Warszawa: WSiP.
- Rada Europy (2008). *Zakaz kar cielesnych wobec dzieci. Pytania i odpowiedzi*.
- Rajska-Kulik, I., Piasecka, M. (2007). Przepiętstwo znęcania się na tle specyfiki środowiska lokalnego i sytuacji materialno-bytowej rodziny. W: J. M. Stanik (red.), *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk paraprzestępczych i przestępczych* (s. 79–93). Warszawa: WSP.
- Różycka-Jaroś, S. (2012). *Karcenie dzieci – czyn zabroniony czy okoliczność uchylająca bezprawność?* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

- Ryś, M. (2004). *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Sajkowska, M. (2010). „Myślałam, że mi serce pęknie” – refleksje rodziców stosujących kary fizyczne wobec dzieci. *Chowanna*, t. 1, 79–87.
- Secret, M. (2012). Incarcerated Fathers: Exploring the Dimensions and Prevalence of Parenting Capacity of Non-Violent Offenders. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 10 (2), 159–177.
- Straus, M. A. (2008). *Demystifying the defenses of corporal punishment*. Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/228793539_Demystifying_the_defenses_of_corporal_punishment.
- Straus, M. A., Gelles, R., Steinmetz, S. K. (1980). *Behind closed doors: violence in the American family*. Nowy Jork: Anchor Press.
- Straus, M., Smith, C. (1990). Family patterns and child abuse. W: M. Straus, R. Gelles (red.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations in 8,145 families* (s. 245–261). New Brunswick: Transaction Books.
- Thompson, P. J., Harm, N. J. (2000). Parenting from Prison: Helping Children and Mothers. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 23, 61–81.
- Widera-Wysoczańska, A. (2010). *Mechanizmy przemocy w rodzinie: z pokolenia na pokolenie*. Warszawa: Wydawnictwo DIFIN.
- Wróbel-Chmiel, A. (2016). Kształtowanie i wzmacnianie postaw rodzicielskich skazanych ojców w kontekście procesu readaptacji społecznej. *Pedagogia Ojcostwa*, 12 (1), 115–130.
- Zygmunt-Hernandez, K. (2009). Międzynarodowe regulacje dotyczące stosowania kar fizycznych wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 8(3), 40–60.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 Nr 90 poz. 557, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 Nr 125 poz. 842).

Parents serving prison sentences with regards to physical punishment in the process of bringing up children

The problem of inflicting corporal punishment on children has always been socially controversial. There are many arguments for and against imposing one of the most common forms of educational measures which is a spank. All parents, including the ones who serve prison sentences, have their own point of view on this matter. It should be underlined that imprisoned parents are a peculiar group of prisoners, as in spite of serving prison sentences, they still serve the role of a parent and when they come out of prison, they impose their own educational measures on their children.

The article presents the comparison of different opinions on the efficiency of some chosen corporal punishments. The study sample consisted of 50 women and 50 men. All respondents are parents of under-aged children up to 18 years. The convicts raised their children before being imprisoned and continue to have regular contact with them. The research method was a questionnaire prepared by the author and it revealed that imprisoned mothers find spanks, screaming and closing the child in the room very effective. On the contrary, imprisoned fathers much often point out at threatening with a spank, a strong hand slap or by belt. Both mothers and fathers convicted for violence against family point out at screaming, threat of punishment, malicious comments on the child, strong hand slapping or closing a child in their room as efficient educational measures.

The research results indicate that respondents prefer penalties related to the use of physical strength in raising children. It was suggested that the penitentiary process of convicted parents should include building up their pedagogical consciousness by developing the ability to communicate with the child, choosing correct punishments and rewards and learning a non-aggressive way to react to an inappropriate behaviour of a child.

KEYWORDS:

IMPRISONED PARENTS, CORPORAL PUNISHMENT IN BRINGING UP CHILDREN, PRISONERS' PEDAGOGICAL EDUCATION

Cytowanie:

Wróbel-Chmiel, A. (2017). Kary fizyczne w wychowaniu dzieci w percepcji rodziców odbywających karę pozbawienia wolności. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(4).

Artykuł jest dostępny na licencji *Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska*.